

Gekkenwerk of de redding van de informatievrijheid?

Copyleft – het recht van een maker van een werk om af te zien van de bescherming van zijn/haar auteursrechten en iedereen de mogelijkheid te bieden zijn/haar werk te kopiëren of te bewerken – komt voort uit de wereld van de open source-software. Het heeft zijn succes bewezen in producten die door zeer veel mensen gebruikt worden, zoals bijvoorbeeld Linux. Ondertussen wordt er – met wisselend succes – gezocht naar de mogelijkheid om voor muziek, artikelen of boeken eenzelfde systeem op te zetten. Marijke Verstappen maakt de stand op.

INDIEN U IN UW VRIJE TIJD – of in de tijd van de baas – graag meeknutselt aan open source-software, zoals bijvoorbeeld Linux, dan weet u waarschijnlijk dat u daarbij afziet van uw auteursrechten. Althans van een zeer belangrijk deel daarvan. U geeft namelijk ieder ander de kans om uw werk te kopiëren, te hergebruiken en vooral om het te verbeteren, gratis en wel. En dat doet u geheel en al uit vrije wil. De achterliggende filosofie is immers, dat innovatie gediend is met vrijheid van informatieuitwisseling in de breedste zin des woords.

Door deze vrije uitwisseling hoeft u het wiel niet opnieuw uit te vinden, maar kunt u voortbouwen op ideeën van anderen, zonder angst voor een auteursrechtenclaim aan uw broek. Anderen maken weer dankbaar gebruik van uw toevoegingen en verbeteringen aan hun werk, zonder dat u wakker ligt over de misgelopen euro's. De spreuk 'He who receives an idea from me, receives instruction himself without lessening mine; as he who lights his taper at mine receives light without darkening me' van Thomas Jefferson heeft u op een Post-IT op uw computer geplakt en daar leeft u dagelijks naar.

Het is echter waarschijnlijker dat u zich in het bovenstaande geval niet echt bewust bent van het feit dat u een pionier bent op het auteursrechtenterrein. En meer specifiek op de kunst van het loslaten, op copyleft. Hoe dat zo?

Copyright versus copyleft

Zoals u onder andere in diverse artikelen in Informatie Professional heeft kunnen lezen, ontstaan auteursrechten (copyright) meteen bij de creatie van een werk. Deze rechten leveren de maker direct een scala aan mogelijkheden om het betreffende werk te exploiteren en te beschermen tegen inbreuken van anderen. Deze rechten kan de maker overdragen aan een ander, bijvoorbeeld via een licentie aan zijn of haar uitgever. Er zijn vele model-

licenties en -contracten voorhanden om de gewenste exploitatie in juridisch goede banen te leiden. En inzake de bescherming van de rechten is de nodige jurisprudentie opgebouwd.

Maar stel dat een maker geheel wil afzien van het uitoefenen van zijn rechten? Tot voor kort was dit niet of nauwelijks geregeld. Er waren hiervoor geen concepten of uitgedachte modellicenties beschikbaar. Dat hoefde misschien ook niet, aangezien het traject van de creatie van een werk naar distributie een redelijk uitgekristalliseerd en financieel solide proces is.

Dat proces kent wel enkele belangrijke vrijstellingen op het exclusieve recht van de maker of zijn/haar uitgever of producent voor het onderwijs, voor de privépersoon of voor de bibliotheek. Denk bijvoorbeeld aan het recht om een kopie te (laten) maken. Denk ook aan het moment, na enkele decennia, waarop het werk van de auteur automatisch in het publieke domein belandt. Als de beschermingstermijn is afgelopen, kan iedereen er vrijelijk over beschikken. Kortom, wie zou in deze redelijk overzichtelijke wereld nu van zijn rechten willen afzien en wat zou het belang daarvan zijn?

In een digitale wereld liggen de kaarten echter ineens anders, zowel voor de makers van content, als voor de gebruikers, de intermediairs en de uitgevers. Immers, de bestaande businessmodellen komen op de helling te staan. In een informatiewereld die meer en meer digitaal wordt, is in de afgelopen jaren de aandacht vooral gericht op het dichttimmeren van de ontstane mazen in de wet- en regelgeving en in de licenties om de bestaande businessmodellen zo goed mogelijk te kunnen handhaven. Zo werden software en databanken 'werken' in de zin van de auteurswet en werd de status van de digitale kopie steeds meer ingekaderd.¹

FOTO: ECON VIEBRE

De focus is ondertussen ook komen te liggen op het verleggen van de auteursrechtelijke bescherming van de achterdeur naar de voordeur. Daarmee bedoel ik, dat de controle op het gebruik vooraf wordt vastgelegd via technische middelen: een e-book dat na een- of tweemaal lezen niet meer toegankelijk is; een elektronisch opgeslagen artikel dat niet even kort ingezien kan worden maar pas na betaling toegankelijk is; de ontvangst van een video- of muziekfragment voor eigen gebruik wordt in de hardware al geblokkeerd.²

Ook het publieke domein wordt langzaam maar zeker ingeperkt door bijvoorbeeld het oprekken van de beschermingstermijn tot bijna een eeuw, of soms nog langer. Dit alles om te zorgen dat de gedigitaliseerde informatie niet al te vrij en/of zonder geldelijke revenuen tussen pc's, mobiele telefoons, televisies en dergelijke zal 'reizen'. En dat alles onder het adagium, dat zonder bescherming van de informatie of de content, er geen innovatie en creativiteit kan bestaan.

De keerzijde van dit verhaal is dat de informatievrijheid die in het niet-digitale tijdperk bestond, langzaam maar zeker wordt uitgehold en daarmee – aldus de tegenstanders van deze gang van zaken – ook de innovatie en creativiteit.

In de ratrace van het zoeken naar juridische en technische wegen om de bescherming en exploitatie te garanderen, of om juist vrije informatieuitwisseling zeker te stellen, is een nieuw juridisch concept geïntroduceerd, namelijk copyleft.³

Copyleft: vrijheid in gebondenheid

De essentie van copyleft is dat de maker zijn of haar werk voor iedereen vrijelijk toegankelijk wil maken én dat ook zo wil houden. Hij/zij ziet daartoe af van het recht om het eigen werk exclusief te kunnen exploiteren of gebruiken. De maker doet dat door een copyleftlicentie te geven waarin is vastgelegd wat de gebruiker⁴ allemaal mag met het betreffende boek, artikel, muziekstuk, softwarecode, etcetera.

De gebruiker mag het werk bijvoorbeeld kopiëren, bewerken, (her)distribueren op welk medium dan ook, of opnemen in een ander werk zonder vooraf nog toestemming te hoeven vragen. Allemaal mogelijkheden die de gebruiker op basis van de auteurswet niet of nauwelijks heeft. Maar die gebruiker mag dat alleen onder bepaalde voorwaarden. De eerste voorwaarde is dat de maker credits wil hebben. De gebruiker mag bij een bewerking of bij het her-distribueren de naam van de maker dus niet wegmoffelen. Ten tweede mag de gebruiker alleen een bewerking of een kopie verder verspreiden als daarbij naar de oorspronkelijke copyleftlicentie wordt verwezen. Juist die laatste voorwaarde is de crux van het verhaal: immers, iedereen moet die respecteren.

Het werk komt zo in het publieke domein en kan daar niet worden uitgehaald. Niet door de maker zelf, niet door een gebruiker, niet door een uitgever, door niemand. De informatievrijheid van dat stuk werk is gegarandeerd. En wel door aan het werk een licentie te verbinden die zowel de maker als de gebruiker permanent een stukje vrijheid ontnemt. Vrijheid in gebondenheid dus.

V2_Lab producties via open source

Het V2_Lab is het medialab van V2_Organisatie, Instituut voor Instabiele Media te Rotterdam. Het is een werkplaats voor interdisciplinaire mediakunstprojecten. Het V2_Lab biedt technische en productionele ondersteuning aan mediakunstenaars en neemt deel in technische onderzoeksprojecten. De producties van het V2_Lab leveren in veel gevallen geen afgelijnd eindproduct, maar ondersteunen een interactief proces waarbij de gebruikers tegelijkertijd auteurs worden. Hierdoor is van duidelijk auteurschap geen sprake meer.

Tijdens het onderzoek- en ontwikkeltraject van deze projecten wordt in het V2_Lab vaak met open source / free software gewerkt. Bij de ontwikkeling van op software gebaseerde projecten streeft het V2_Lab ernaar om zoveel mogelijk te werken volgens copyleftmodellen. In eerste instantie wordt de software door een interdisciplinair team ontwikkeld en vervolgens wordt de broncode (gedeeltelijk) openbaar gemaakt en indien mogelijk onder free software-licenties uitgebracht, voornamelijk de GPL.

Onze motivatie? We gebruiken zelf open source-software omwille van zijn kwaliteit en stabiliteit. Door onze eigen producties via copyleftmodellen te publiceren, wordt de samenwerking tussen de betrokken technici, onderzoekers en kunstenaars vergemakkelijkt en bevordert. Het V2_Lab werkt veel samen met software-ontwikkelaars van verwante instellingen, met individuele kunstenaars en wetenschappers. Het netwerk waarin V2_Lab vooral werkzaam is, beslaat voor een belangrijk deel de internationale gemeenschap van software-experts uit de non-profit sector; voor deze groep biedt een open source-aanpak legio mogelijkheden voor hergebruik, onder andere voor educatieve doeleinden. Het openstellen van de broncode met respect of erkenning van de rechten en de auteur(s), zoals dit bij open source-ontwikkeling gebruikelijk is, zorgt er bovendien voor dat samenwerking vanuit verschillende sectoren met verschillende belangen of interesses gestimuleerd wordt. Het V2_Lab wil ook via de input van wetenschappers en kunstenaars een waardevolle nieuwe bijdrage leveren aan de open source-beweging, die nu bijna uitsluitend technisch geïntereerd is. En het copyleft-model garandeert dat onze producties ook na afloop van onze eigen bijdrage van nut kunnen zijn en blijven voor een ruimere groep gebruikers, kunstenaars en ontwikkelaars.

Voor info en voorbeelden zie: <http://lab.v2.nl>

Anne Nigten, manager van het V2_Lab

Open source-software als startpunt

Wat maakt nu dat er in de afgelopen jaren mensen zijn gaan zoeken naar mogelijkheden om op deze manier van hun auteursrechten af te zien?

Medio jaren tachtig is binnen een van de open source-softwareprojecten, het zogenaamde GNU-project, door Richard Stallman het concept van copyleft uitgedacht.⁵

Stallman en andere gelijkgezinde geesten zagen in de integrale en onlosmakelijke auteursrechtbescherming van software een belemmering om gezamenlijk aan een softwareprogramma te kunnen werken.

Voor echte open source-software zou idealiter iedereen vrijelijk de broncode moeten kunnen kopiëren en er verbeteringen in aan kunnen brengen. Vervolgens moet dat aangepaste stuk werk dan weer voor eenieder toegankelijk zijn. Het is voor hen absoluut ongewenst dat ergens in deze reeks van contributies aan het product, iemand de aldus tot stand gebrachte creatie kan verkopen en zich daarbij op de bescherming van auteursrecht kan beroepen. Het verbeterde product moet teruggegeven worden aan de open source-community zodat die het kan gebruiken en er continu verbeteringen in kan aanbrengen. Zo krijgt creativiteit en innovatie maximaal de ruimte en kunnen kwalitatief hoogstaande producten effectief en snel worden gecreëerd. Het alternatief, aldus Stallman, is stagnatie in de kunst van het programmeren.⁶

Overigens is deze manier van werken een kwestie van 'back to the future': in de begintijd van softwareontwerp werd namelijk alom (?) op deze basis samengewerkt.

Om het concept van optimale vrijheid goed te waarborgen, is er – ironisch genoeg – een uitgebreide standaard copyleftlicentie ontworpen, de General Public License (GPL),⁷ die prachtig past binnen het juridische kader van de auteursrechten. Men was namelijk van mening dat een simpele verklaring 'dat de software tot het publiek domein behoort', onvoldoende garantie zou bieden tegen onverhoopt kwaadwillende softwareontwerpers. De essentie van de GPL is dat iedereen maximale vrijheid krijgt om de software te kopiëren, te gebruiken of te modificeren en weer te distribueren. De voorwaarde die verbonden is aan deze vrijheid, is dat degene die aan het product verder bouwt afstand doet van zijn/haar exclusieve recht op verveelvoudiging en openbaarmaking. En vervolgens de oorspronkelijke licentie, de GPL, ook koppelt aan de kopie van de software of aan de gemodificeerde software. Zo wordt als het ware een keten gesmeed van vrijstellingen om zeker te stellen dat de software ook echt 'open en free' blijft. Een keten dus die begint bij de bron, te weten de makers zelf. De licentie wordt zo als het ware een integraal en onlosmakelijk deel van de software. Linux is een van de algemeen bekendere open source-software die onder deze licentie valt.

De GPL was de eerste licentie die het concept van copyleft tastbaar en uitvoerbaar maakte en die de open source-gedachte ook een juridische basis gaf. Maar is elke softwareontwerper die aan of met de open source-software wil werken blij met deze licentie? Nee dus. Er zijn er die vinden dat de GPL veel te strikt is en geen vrijheid (sic) overlaat aan ontwerpers die weliswaar binnen de open source-gedachte willen werken, maar daarbij willen uitgaan van vrijwilligheid en samenwerking met bijvoorbeeld softwarebedrijven. De GPL is voor hen een niet te nemen barrière voor het verder commercialiseren van een door henzelf gemodificeerde code. Dat deel van code waaraan de licentie is gekoppeld, blijft immers binnen het publieke domein.

Er is nog niemand naar de rechter gestapt, dus de vraag of de constructie met copyleftlicenties overeind blijft in een rechtszaak is nog onbeantwoord. Wel zijn er in de Verenigde Staten pogingen gedaan om de auteurswetgeving aan te

passen, zodat er kopieën van de software gemaakt kunnen worden waaraan geen copyleftlicentie meer gekoppeld is. Een regelrechte (nog niet gelukte) aanval op het concept van copyleft. Wanneer immers de wetgeving op die manier zou worden aangepast, wordt de kracht van de keten van licenties verbroken en kan de software verdwijnen in het exclusieve domein van een ontwerper of softwarebedrijf. Niet alleen de copyleftvoorstanders maar ook een bedrijf als Red Hat⁸ zijn de barricaden opgegaan om de licentie als integraal onderdeel van de software te kunnen behouden.⁹

Geen Haarlemmerolie

Er zijn zeker pogingen gedaan om de werkwijze uit de open source-wereld een-op-een te vertalen naar andere sectoren in de contentindustrie, zoals naar de wereld van auteurs. Een voorbeeld van deze zogenaamde open content is de encyclopedie. Dit is in essentie een modulaair opgebouwd werk, waaraan meerdere mensen hun bijdrage leveren en dat regelmatig moet worden onderhouden. Een copyleftlicentie zou er dus prima van pas komen. Een eerste poging met de online encyclopedie Nupedia is jammerlijk mislukt. Na twee jaar waren pas vijftieng artikelen van de geplande zestigduizend afgerond. Waarom? Misschien vanwege het ontbreken van het 'fun'-element, dat softwareontwerpers wel zien in open source-software waarbij ze de credits krijgen indien hun code in een verbeterde versie van het product wordt opgenomen. Een tweede poging met de online encyclopedie Wikipedia¹⁰ lijkt beter aan te slaan. Het is minder formeel, iedereen kan over een onderwerp waarin hij/zij geïnteresseerd is een artikel schrijven of een bijdrage aan het artikel van een ander leveren, kortom het is 'more fun'. Dat wordt wellicht geïllustreerd door het feit dat vooral de Trekkies¹¹ graag meedoen. Wikipedia omvat reeds zo'n 97.300 artikelen en groeit met duizenden artikelen per maand. Volgens de editor is dit succes te verklaren uit het feit dat mensen het idee van vrije en gratis kennisuitwisseling zien zitten en daaraan hun bijdrage willen leveren.

Het Open Directory Project kun je ook als voorbeeld van de toepassing van open content zien. Dit is een Open Content-project dat bijna iedereen kent, zonder zich ervan bewust te zijn dat het open content is. Het doel van het project is het maken van een index van het internet en is opgezet in de geest van de open source-beweging. Het is in principe een webcatalogus die geheel gratis is. Er zijn geen kosten om een website aan te bieden en/of om de gegevens van de directory te gebruiken. De Open Directory-gegevens zijn gratis beschikbaar voor iedereen die toestemt met de licentie voor kosteloos gebruik. De basis van vrijwillige redacteurs vormt het collectieve brein achter deze directory. De Open Directory voedt de directory services van grote zoekmachines als Google, Netscape Search, AOL Search, Lycos en HotBot.¹² Toch zouden dit eenzame pogingen kunnen blijven in de wereld van content. In 'The Cathedral and the Bazaar'¹³ beargumenteert Eric Raymond dat de open source-methode niet is toe te passen op andere terreinen. Immers, boeken of muziekkuitvoeringen hoeven niet 'de-bugged' of onderhouden te worden. De noodzaak om samen te werken en er echt voor te gaan door zelfs af te zien van auteursrechten, is daarom afwezig.

Op een geheel ander terrein dan content is wel een succesvolle open source-achtige samenwerking gerealiseerd, namelijk onder juristen. Het is een aardig voorbeeld om in dit artikel even onder de loep te nemen, aangezien er een link is met de bovengeschetste auteursrechtenproblematiek. Online uitgever Eldritch geeft boeken uit die tot het publieke domein behoren omdat de beschermingstermijn is verlopen. Totdat de Sonny Bono Copyright Extension Act (1998) in de Verenigde Staten de beschermingstermijn aanzienlijk oprekte¹⁴ en de uitgever daarmee ernstig benadeelde. In een rechtszaak hierover leek Eldritch erg zwak te zullen staan, maar OpenLaw sprong erop in.

DEN wil pilotproject starten

Copyleft is een paradoxaal fenomeen. Het draagt bij aan de verrijking van het publieke domein, neemt hindernissen weg voor de vrije toegang tot informatie en bevordert daarmee een open discours daarover. Daardoor verdient het onze warme sympathie. Maar tussen droom en daad doemen al snel de praktische bezwaren op. Of het nu komt doordat auteurs zelf toch hechten aan de juridische bescherming van de Auteurswet, of het koudwatervrees is, of de angst dat uitgevers hun belangstelling voor publicatie hiermee zouden verliezen, is niet echt te zeggen, maar de verspreiding van copyleft valt nog behoorlijk tegen.

In het cultureel erfgoed (archieven, musea, (archeologische) monumenten, bibliotheken) ligt de zaak weer iets anders. De erfgoedinstellingen zijn de publieke zaak over het algemeen zeer toegedaan, maar het digitaal presenteren van hun collecties levert ze grote problemen op. In het ene geval zijn de rechthebbenden op de oorspronkelijke werken zeer lastig te achterhalen, in andere gevallen weer blijken de rechten te zijn ondergebracht bij instanties die alleen tegen pittige vergoedingen bereid zijn toestemming te geven voor digitale publicatie, als ze al weten welke vergoeding er gerekend moet worden.

Op een themamiddag die de Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) op 2 december 2002 hield over open source en open content, bleek dat deze modellen lang niet altijd gehanteerd kunnen worden omdat instellingen vaak te maken hebben met werken die vallen onder de klassieke Auteurswet. Maar ook omdat er nog zeer veel onbekendheid is met het toepassen van open source en open content. Rechtenkwesties vormen zo'n groot obstakel dat verschillende instellingen daarom van digitale publicaties afzien.

Toch is het interessant om te onderzoeken of de instellingen die niet met dergelijke problemen te kampen hebben, bereid zouden zijn om over te gaan op het copyleftmodel. DEN wil in het komende jaar graag een pilotproject volgens dit model opzetten en is op zoek naar geschikte partners. Verder heeft DEN een mailadres opengesteld, waarop geïnventariseerd wordt welke problemen er leven op het gebied van auteursrechten bij erfgoedinstellingen: auteursrecht@den.nl.

Marcel Ras en Jos Taekema, respectievelijk consultant en directeur van Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland / DEN

OpenLaw is een experiment van het Berkman Institute¹⁵ om in een open forum – via internet – juridische zaken in de sfeer van informatievrijheid of open acces te analyseren en voor te bereiden. Er werken nu zo'n tiental juridische wetenschappers aan de analyse van de zaak, zoeken naar aanknopingspunten in jurisprudentie en dergelijke. Zij doen dat in alle openheid. De gedachtegang wordt online toegankelijk gemaakt en honderden andere juristen, studenten, wetenschappers in andere disciplines zoeken mee naar 'bugs' en naar mogelijkheden om de zaak te versterken. Elke bijdrage aan de argumentatie wordt gedaan onder een copyleftlicentie zodat het aldus totstandgekomen werk niet

Pragmatische oplossing voor cultuurproducten

Kunst- en cultuuruitingen krijgen esthetische waarde als ze door iemand anders dan de maker 'in gebruik zijn genomen'. Ook de economische waarde ontstaat in de wisselwerking met de gebruiker.

Auteursrecht beschermt het economisch belang van de maker en de uitgever. Auteursrecht stelt de kunstenaar zeer terecht in staat om zoals ieder ander zijn capaciteiten te gelde te maken en biedt bescherming aan die bron. Tegelijkertijd perkt het auteursrecht het zo wezenlijke communicatieve aspect van kunst sterk in. Een dilemma.

Een sterke verkorting van de auteursrechtentermijn voor niet-commerciële digitale toepassingen is de aangewezen oplossing om cultuurproducten snel breed beschikbaar te krijgen. De maker/uitgever krijgt de gelegenheid gedurende een beperkte tijd, pakweg zeven jaar na eerste openbaarmaking, zijn inkomen ermee te verdienen; de samenleving kan daarna vrijelijk van de kunstuiting kennisnemen en die hergebruiken. De creatieve ruimte is eveneens gebaat bij een grondige herziening van het auteursrecht als het om plagiaat gaat. Hoewel in de praktijk belangrijke creërende elementen als citatie, voorbeeldwerking, beïnvloeding of parodie betrekkelijk zelden tot problemen leiden, zou hergebruik van kunst in kunst zoveel mogelijk vrij moeten zijn.

Stringent rechten vastleggen, maar aan de andere kant een klimaat scheppen waarin die rechten vrijwillig opgegeven worden – het copyleftprincipe – is een pragmatische oplossing die in Nederland soms goed werkt, maar die het probleem niet structureel aanpakt. Iedere mogelijkheid moet echter worden aangegrepen om kunst- en cultuuruitingen digitaal openbaar te maken in de publieke ruimte, waarbij uiteraard een evenwicht gevonden moet worden tussen de economische en intellectuele rechten van de maker en het maatschappelijke belang van vrije kennisuitwisseling. Als tussenoplossing biedt het propageren van copyleft een mogelijkheid daartoe. Bij kunstenaars die voor hun inkomen afhankelijk zijn van de verkoop van hun werk, wordt echter wel een erg groot beroep gedaan op hun idealisme om direct bij creatie geheel van het auteursrecht af te zien.

Paul Doorenbosch is bij de Koninklijke Bibliotheek belast met de opzet en uitvoering van 'Het Geheugen van Nederland'

ineens aan het publieke domein kan worden onttrokken. Als resultaat van deze, voor juristen erg onorthodoxe, werkwijze heeft Eldritch het – tegen alle verwachtingen in – reeds tot een hoorzitting bij de Supreme Court geschopt. Het 'fun'-element en de professionele eer om een zo sterk mogelijke zaak te presenteren kan hier zeker een rol spelen, maar wellicht ook maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een van de oprichters van OpenLaw is professor Lessig (nu verbonden aan de Stanford Law School) die vanuit een professioneel standpunt de uitholling van vrijheid van informatie in het digitale tijdperk met lede ogen aanziet en op deze manier een tegenbeweging is gestart.

Copyleft revisited

Het mag dan moeilijk zijn om die echte een-op-een vertaling van de open source-werkwijze te realiseren in de contentindustrie, maar de achterliggende gedachte en principes van copyleft heeft anderen wel aan het denken en aan het werk gezet. De General Public Licence is specifiek geschreven voor softwareprogramma's. Voor de contentindustrie is die minder bruikbaar. Er zijn ondertussen nieuwe licenties gemaakt die de geest van de GPL overeind houden, maar gericht zijn op andere werken.

Professor Lessig, die een drijvende kracht achter de bovengenoemde OpenLaw was, is ondertussen gestart met een nieuw experiment: de Creative Commons. De Commons staat voor de gemeenschap, voor het gezamenlijk gebruik en het delen van middelen.¹⁶ Het woord Creative is er aangekoppeld als een woordgrapje op de grote C van het Copyright-teken. Toen Lessig zich bij het U.S. Copyright Office vervoegde met de vraag hoe hij juist van zijn auteursrechten kon afzien, werd hem gemeld: 'Be creative'. Et voila. Creative Commons biedt namelijk niet één modellicentie aan, maar geeft een maker de mogelijkheid om zelf een licentie 'op maat' te genereren via diverse opties. Wanneer je een tekst, beeld, stuk audio of video online wilt presenteren, kun je via de Creative Commons-website¹⁷ een licentie aanmaken die aan de eigen eisen voldoet. De soort licentie omvat, net als de eerdergenoemde GPL, de mogelijkheid om de gebruiker het recht te geven om het werk te kopiëren, uit te voeren, in een ander werk op te nemen (bijvoorbeeld in een bloemlezing), te vertalen of weer verder te distribueren, ongeacht het medium waarop. Bij de opties is natuurlijk de voorwaarde aanwezig dat de gebruiker deze licentie moet doorgeven en niets mag doen waardoor deze licentie vervalt of vermindert. Net als de eis dat de oorspronkelijke maker credits dient te krijgen en vernoemd moet worden, ook in het bewerkte werk. De kracht van dit initiatief is dat het de maker meer vrijheid geeft om te beslissen wat hij/zij in de licentie wenst op te nemen.

Dat het niet blijft bij licenties voor de softwaresector, blijkt uit diverse andere copyleftlicenties die her en der op het internet te vinden zijn. Zo zijn de Design Science License (DSL) en de Free Art License (FAL) modellicenties, gemaakt voor de kunst- en cultuursector. Aangezien (digitale) kunstwerken ook werken zijn onder het copyrightregime, is het niet verbazingwekkend dat de licentie in essentie niet

afwijkt van die van CC. Wel is er een verschil qua financiële vergoeding. Onder CC mag de gebruiker bij het kopiëren of herbewerken geen commercieel doel nastreven. Bij de DSL en FAL wordt daar minder moeilijk over gedaan.

Voor de muzieksector, die er in dit artikel wat bekaaid afkomt, zijn eveneens reeds modellicenties ontworpen als Open Audio License, Free Music Public License, Open Music License.

Copyleft bij e-boeken en artikelen: utopie?

En nu de praktijk. De angst voor het verlies van vrijheid van informatie zingt rond, de copyleftconcepten en licentiemodellen zijn er, de copyleftpioniers ook. Maar een oud spreekwoord zegt dat je het paard wel naar de waterbak kunt leiden, maar het niet kunt dwingen te drinken. Zeker niet bij een concept als copyleft met zijn vergaande consequenties. Bovendien is er de vraag hoeveel mensen eigenlijk weten wat copyleft is.

Om de mogelijkheden en de waarde van copyleft voor boeken en (wetenschappelijke) artikelen te verkennen, start ik met een blik op de ontwikkelingen rond het digitale boek. Enkele jaren geleden was het nog ondenkbaar dat een auteur een boek op internet zou zetten dat (gratis) toegankelijk of (gratis) te downloaden zou zijn. Wat er wel aan zat te komen, waren zogenaamde e-books die voorzien waren van restrictief digital right management waar de beperkte licentie ingebakken zat. Zo'n boek mocht je niet zomaar laten lezen aan de buurman, of je mocht het alleen meerdere malen lezen als je ook meerdere malen leenvergoedingen betaalde. Eigenlijk compleet het tegenovergestelde van het principe van copyleft.

Ondertussen zijn er de nodige boeken vrij toegankelijk op internet. De Online Books Page⁸ is een website die toegang geeft tot zo'n achttienduizend online boeken. Daaronder zijn de nodige boeken die via het Gutenberg-project gedigitaliseerd zijn en die behoren tot het publieke domein omdat de beschermingstermijn is verstreken. Men hoopt met deze site anderen te stimuleren hun boeken online uit te brengen. De redacteur van deze site geeft aan niet zeker te weten of een boek wel of niet tot het publieke domein behoort, of dat het wel met toestemming van de auteur online gezet is. Onduidelijkheid troef dus en de bezoeker wordt gewaarschuwd voor het risico van overtreding van de auteurswet. Op een site als de Assayer⁹ is een online catalogus met vierhonderd online boeken opgenomen van veelal hedendaagse auteurs. De Assayer stroopt het net af om andere zoekers op het bestaan ervan te attenderen. Enkele van deze boeken behoren intussen tot de standaardwerken op een bepaald terrein en hebben zelfs de commerciële werken van hun eerste plaats verdrongen.

De boeken op deze site zijn voorzien van een verklaring waarin de auteurs de lezer het recht geven om de boeken vrij te raadplegen en te kopiëren. Dit is een eerste stap op de weg naar meer informatievrijheid, maar het is nog geen copyleftlicentie. Als de auteur immers besluit om het werk van het net te halen, dan kan het verdwijnen uit het publieke domein om misschien wel op de plank van de boekhandel te belanden. De mensen van een website als de Assayer zullen steeds goed moeten opletten. Zijn de online boeken die ze op het web hebben 'gevonden' en in de online cata-

Copyleft bij universiteiten?

Onder auspiciën van Stichting SURF proberen universiteiten al enkele jaren een gezamenlijk auteursrechtenbeleid tot stand te brengen. De ontwikkeling van de digitale bibliotheek drukte universiteiten met de neus op de feiten. Doordat de auteursrechten van wetenschappelijke publicaties veelal bij de uitgevers berustten, was het voor de ontwikkelaars van de digitale bibliotheken niet mogelijk de publicaties op te nemen in de bibliotheek omdat zij hiervoor geen of enkel tegen betaling toestemming van de rechthebbenden (uitgevers) konden verkrijgen. Het auteursrechtenbeleid van de universiteiten zoals dat nu voorligt is erop gericht om de rechten op een wetenschappelijk artikel bij de auteur van het artikel te laten in plaats van een beroep te doen op het werkgeversartikel in de Auteurswet. De toegang tot informatie verkrijgt de universiteit mede door een licentie van de auteur, waardoor de universiteit de door de auteur geschreven wetenschappelijke publicaties kan gebruiken voor onderwijs en onderzoek.

Met betrekking tot (her)gebruik van wetenschappelijke artikelen trachten de universiteiten in een belangengemeenschap van universiteiten (waaronder de bibliotheken als onderdeel van de universiteit als organisatie vallen), auteurs en uitgevers te komen tot afspraken. Universiteiten proberen met de uitgevers tot overeenstemming te komen over model publicatievoorwaarden. Deze modelvoorwaarden bepalen welke rechten de uitgever verkrijgt middels licentie of overdracht en welke rechten aan de auteur te allen tijde blijven voorbehouden. De vrije toegang tot informatie is voor universiteiten van cruciaal belang. Daarom is een belangrijke bepaling in de door de universiteiten voorgestelde model publicatievoorwaarden de bepaling dat het voor een auteur mogelijk is om na een vooraf vastgestelde periode zijn gepubliceerde wetenschappelijke publicatie te plaatsen op een publieke server bij zijn werkgever of anderszins. Plaatsing op een pre-print server is in dit model een van de rechten die sowieso aan de auteur is voorbehouden. Of een auteur bij plaatsing op een publieke server van zijn door een uitgever gepubliceerde artikel een copyleftlicentie geeft, is in het beleid van de universiteiten nog niet aan de orde geweest. Dit wordt momenteel niet nadrukkelijk gestimuleerd. De bepaling om een gepubliceerd wetenschappelijk artikel op een publieke server te plaatsen, achten de universiteiten momenteel een eerste stap om de wens van universiteiten om meer regie over het publicatie- en productieproces gestalte te geven. Dit is momenteel het grote struikelblok in de onderhandelingen met de uitgevers.

Wilma Mossink, juridisch adviseur platform ICT en onderzoek van Stichting SURF

logus hebben opgenomen, nog wel vrij toegankelijk? Heeft de auteur zich bedacht? Als er een copyleftlicentie aan gekoppeld zou zijn, zou die onzekerheid niet bestaan. Momenteel zijn er echter slechts enkele digitale en gedrukte boeken voorzien van een copyleftlicentie en die zijn te vinden in de hoek van de instructieboeken voor (hoe kan het ook anders) Linux. De overgrote meerderheid van echte voorstanders van open source geven geen copyleftlicentie,

Seminar 'Copy the Rights!'

Op woensdag 26 februari organiseert V2_Organisatie in Rotterdam het seminar *Copy the Rights!*, een onderdeel van het Dutch Electronic Art Festival – *DEAF03 Data Knitting*. De activiteit komt tot stand in samenwerking met Vereniging Digitaal Erfgoed Nederland (DEN), Nederlands Filmmuseum (NFM), Virtueel Platform (VP) en Nederlands Instituut voor Media-kunst (NIM).

Copy the Rights! is een seminar over auteursrecht. Het programma gaat in op verschillende auteursrechtelijke aspecten van het digitaliseren en (online) ontsluiten van archiefcollecties en databases. Ook auteursrecht bij een veranderende artistieke praktijk komt aan bod: instabiele kunstprojecten waarin hergebruik en kopiëren van materiaal van belang is, vaak ontstaan uit samenwerkingsverbanden waarin het traditionele auteurschap vervaagt.

Tijdens een aantal hands-on presentaties worden verschillende voorbeelden van 'good practice' gedemonstreerd. Nederlandse en internationale kunstenaars, onderzoekers en culturele instellingen stellen hierbij hun activiteiten aan het publiek voor. *Copy the Rights!* nodigt een aantal prominente buitenlandse sprekers uit, als inspiratie voor een debat over alternatieve modellen voor het traditionele auteursrecht – copyleft, open source, open content, open access – en hun toepasbaarheid in de Nederlandse context.

Het complete programma is te vinden op <http://deaf.v2.nl>.

maar beperken zich (vooralsnog?) tot de toestemming voor vrij raadplegen en kopiëren.

En bij de (wetenschappelijke) artikelen, rukt copyleft daar wel op? In die wereld maakt de pre-print furor. Pre-prints zijn niet alleen meer voorbehouden aan wetenschappers op piepkleine natuurkundige deelgebieden. Onderzoekers maken hun resultaten of ideeën alvast wereldkundig zodat er snel op gereageerd kan worden. De cyclus van leren en innoveren kan zo versneld worden en de kosten voor auteur/distributeur en gebruiker zijn lekker laag. In veel pre-print databases, of bij de artikelen op de eigen websites van onderzoekers, is er vaak wel ergens een zinnetje opgenomen dat de auteur zich het auteursrecht voorbehoudt. Het recht van een andere onderzoeker of geïnteresseerde lezer om het artikel te raadplegen of te kopiëren, is ingebakken in de uitzondering 'voor eigen studie of gebruik'. Dus so far, so good. Maar als de pre-print of het artikel wordt geplaatst in een tijdschrift, kan de elektronische, vrij toegankelijke versie van het web verdwijnen, tenzij de auteur anders met de uitgever is overeengekomen. De gebruiker zonder abonnement is vervolgens weer aangewezen op de dienstverlening die de bibliotheek kan en mag bieden voor het (laten) maken van een enkele kopie. Een echte copyleftlicentie die te allen tijde verhindert dat een pre-print of een artikel verdwijnt uit het publieke domein, is vooral te vinden bij de pioniers op dit gebied. Dat zijn bijvoorbeeld onderzoekers uit de informatica, degenen die ook het open source-concept hebben omarmd, of auteurs (uit de universitaire wereld of daarbuiten) die de vrijheid van informatie belangrijk vinden en met hun copy-

leftlicentie een statement afgeven. Maar ook dit is nog mondjesmaat het geval.

Eén vogel maakt nog geen lente

Met de online boeken, de pre-prints en de (wetenschappelijke) artikelen die via internet toegankelijk zijn, wordt gemorreld aan de voortgaande commercialisering van informatie. Men maakt gebruik van de mogelijkheid om in de wereld van internet de dubbelrol van auteur/distributeur te vervullen, en zo – al is het maar tijdelijk – een vrije toegankelijkheid te garanderen.

Maar wat zijn nu achttienduizend veelal publieke domeinboeken op de tienduizenden boeken die per jaar worden uitgegeven? Een druppel op een gloeiende plaat. Verschijnen in druk, dat is voor velen de ultieme erkenning. Auteurs zijn vaak bang dat de copyleftlicentie hun kansen om ooit in gedrukte vorm te verschijnen tot nul reduceert. Als het om boeken gaat, is het vergaande concept van copyleft zelfs door de echte voorstanders van open source niet omarmd. Ten eerste beperken zij zich nolens volens tot het publiceren van een geheel door henzelf geschreven boek, omdat schrijven via een groepsproces tot niets leidt. Ten tweede verstrekken ook zij liever een beperkte licentie voor digitaal kopiëren en distribueren, dan een echte copyleftlicentie. Dat kan bijvoorbeeld om financiële redenen zijn, of om de hierboven genoemde reden van erkenning, maar ook omdat het ondanks alle softwaretools nog niet zo makkelijk is om een boek online echt te publiceren. Daar ligt immers nu net de kracht en de eeuwenlange ervaring van uitgever. En die stoot je niet graag voor het hoofd. Toch?

Weinig uitgever hebben nieuwe businessmodellen uitgedacht die inhaken op een copyleftprincipe. Uitgever als Bean en O'Reilly zijn voorzichtige uitzonderingen. Zij bieden naast het gedrukte boek vaak een gratis online versie aan. Het blijkt een redelijk marketinginstrument te zijn dat de verkoop van gedrukte versies niet kannibaliseert. Kleine muziekuitgever, die naast de kwaliteitsuitgaven ook digitale versies van lagere kwaliteit aanbieden, hebben overigens eenzelfde ervaring.

Maar grosso modo heeft de auteur nog weinig kans om een contract uit te onderhandelen dat de vrije online toegang van zijn publicatie overeind houdt. De kans is daarom groot dat hij/zij bij het zelf online publiceren een slag om de arm houdt. 'Free for now' is een veelgebruikte term. Het wordt trouwens interessant om te kijken of de auteur daarbij met een modellicentie voor copyleft werkt of een soort beperkte verklaring geeft over het vrij toegankelijk zijn. Volgens de licentie van Creative Commons bijvoorbeeld, kan de maker best zijn werk commercialiseren en aan een uitgever daartoe de nodige rechten overdragen. Echter, degene die voor die tijd de online content reeds heeft gekopieerd of bewerkt, behoudt de gegeven licentie om dat werk te gebruiken en eventueel verder te distribueren, met daaraan nog steeds gekoppeld de verplichting om de licentie door te geven. De licentie is namelijk eeuwig, althans tot het einde van de beschermingsduur van het auteursrecht. Herroepen met 'for now' is in zo'n geval minder simpel dan het lijkt.

De terughoudendheid voor een copyleftlicentie geldt ook voor (wetenschappelijke) artikelen. Het doorslaggevend argument om geen copyleftlicentie te geven, zal niet zozeer van financiële aard zijn. Het publiceren van artikelen is voor de meeste auteurs geen of geen grote inkomstenbron. Wat wel speelt, is de kans op verdere publicatie. Een veel minder vergaande verklaring van 'vrije toegang' of überhaupt een pre-print kan immers de kans op plaatsing in een (gerenommeerd) tijdschrift verminderden.

Er zijn tijdschriftuitgevers die hier soepeler mee omgaan dan andere. Om de onzekerheid vooraf weg te nemen, publiceert bijvoorbeeld een online tijdschrift voor Medical Science op zijn site een lijst van uitgevers. Daarop staan de uitgevers die wel bereid zijn om pre-prints te publiceren en die bedrijven waar de auteur het vervolgens kan schudden. Als je die fifty-fiftyverdeling ziet, denk je als onderzoeker wellicht twee keer na voor je een pre-print publiceert. Zeker zolang er geen universitair beleid is dat je daarin kan steunen. De Nederlandse universiteiten zijn volop bezig met hun eigen auteursrechtenbeleid en met het online publiceren van artikelen of pre-prints. Maar de vraag is of ze daarbij het toch vergaande copyleft in het vizier hebben, of zouden willen omarmen.

Wat vooral bij online publiceren van (wetenschappelijke) artikelen in het voordeel van copyleft kan werken, is het feit dat het inderdaad niet om gemiste financiële vergoedingen gaat en het technisch minder ingewikkeld hoeft te zijn. Met copyleft behoudt de auteur te allen tijde het recht op de credits voor zijn werk. Omdat het een voorwaarde is in de licentie, wordt de gebruiker daarop nog eens heel expliciet gewezen – een niet onbelangrijke voorwaarde! Op microniveau laat de auteur een veer door de exclusieve rechten op zijn publicatie weg te geven, maar op macroniveau krijgen auteurs in hun rol als lezers van andermans artikelen (die ook voorzien zijn van copyleftlicenties) er een ongekende informatie vrijheid voor terug.

Adem inhouden?

Is copyleft een blijvertje? Tja, in de internet- en dot-com-wereld zijn wel meer ideeën een mooie dood gestorven. Is het groepje voorlopers dat online publiceert en daarbij de open source-gedachte aanhangt straks een voetnoot in de geschiedenis van internet en copyright? Zijn de online uitgevers, die nieuwe businessmodellen bedenken met copyleft als een van de uitgangspunten, straks failliet? Of blijken de bewegingen rond copyleft de eerste scheurtjes te zijn in de dam? En staat de WIPO (World Intellectual Property Organisation) met de vinger in de dijk om die maximale vrije toegankelijkheid tevergeefs tegen te houden?

Het interessante van copyleft is dat het start met de maker van een werk. Bij hem of haar liggen de rechten, dus daar ligt de macht. Op het moment dat er voor de maker een belang ligt om een concept als copyleft te omarmen, dan kunnen er heel spannende dingen gebeuren in de contentindustrie. En totdat de rechter of de wetgever er een stokje voor steekt, is een copyleftlicentie à la GPL, CC of DSL eigenlijk onomkeerbaar. Eenmaal gegeven, blijft gegeven.

Om het goede voorbeeld te geven en de uitgever van Informatie Professional wat te prikkelen: 'Dit artikel mag gekopieerd, verspreid en/of bewerkt worden onder de voorwaarden, neergelegd in de Creative Commons-licentie, zoals vastgelegd op www.creativecommons.org/licenties.'

Noten

1. Judica Krikke, 'Auteursrecht: winst- en verliesrekening van de Europese harmonisatie'. In: *Informatie Professional*, december 2002, p. 30.
2. www.digitalconsumer.org
3. De benaming Copyleft is een woordgrap: Right versus Left. Het Hebben versus het Weggeven.
4. De gebruiker is eenieder die iets met het werk doet, of het nu het simpel lezen is van een tekst, het luisteren naar een popsong, het mixen van samples of het opslaan en toegankelijk maken van een werk in een digitaal archief.
5. www.gnu.org
6. *New Scientist*, 12 december 1998, p. 42.
7. www.gnu.org. Het GNU-project is in 1984 gestart met de ontwikkelingen van een compleet Unix-achtig 07. Perating-systeem als free software. Varianten hiervan zijn beter bekend onder de naam Linux.
8. Distributeur van Linux, die inkomsten genereert door de diensten die zij aanbiedt in plaats van door de verkoop van de software zelf.
9. Testimony of Carol Kunze on behalf of Red Hat, for the hearing before the U.S. Copyright Office, Library of Congress and the National Telecommunications and Information Administration, Department of Commerce; november 2000.
10. www.wikipedia.org
11. Fans van de sciencefictionserie Star Trek.
12. <http://dmoz.org>
13. Eric Raymond, *The cathedral and the bazaar*, 1997. (Een standaardwerk in de open source-gemeenschap)
14. Zie nieuwsbericht 'Auteursrechtenstrijd laait op in USA: langere beschermingstermijn onder vuur'. In: *Informatie Professional*, april 2002, p. 14. Sommige werken hebben door de Sonny Bono Extension Act ondertussen een beschermingstermijn van honderdveertig jaar gekregen.
15. <http://eon.law.harvard.edu/openlaw/>
16. The Tragedy of the Commons is een economisch model van een gemeenschappelijke weide die alle dorpelingen mogen gebruiken.
17. www.creativecommons.org/licenties/by-nc-sa/1.0-legalcode
18. www.onlinebooks.library.upenn.edu
19. www.theassayer.org

Marijke Verstappen is directeur van Hotel Management en Advies en redacteur van Informatie Professional.

Reageer!

Hoe denken de lezers van Informatie Professional over de mogelijkheden van copyleft? De redactie nodigt iedereen van harte uit om te reageren (e-mail naar infoprofred@cram.nl). Schrijf een theoretische beschouwing, of geef praktijkvoorbeelden die de sterke of zwakke kanten van copyleft belichten. Of u uw bijdrage onder een copyleftlicentie wilt laten vallen, laten wij geheel aan uw eigen oordeel over.